

El complex Femenías. Un edifici digne de menció

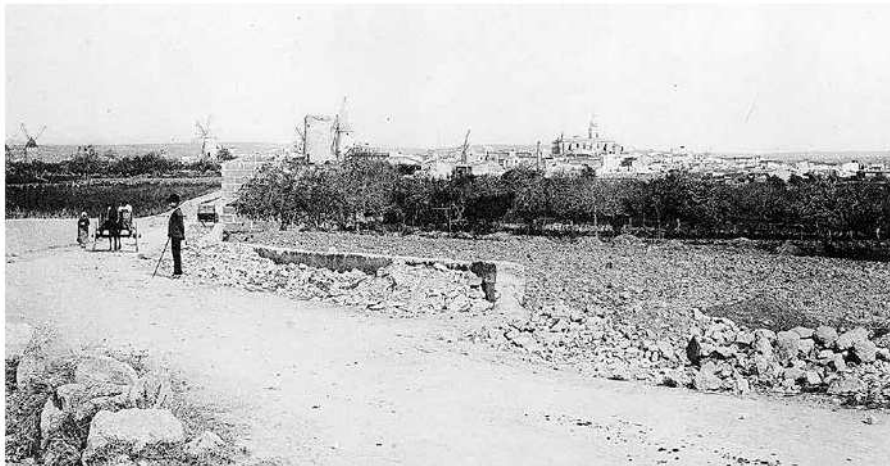
Dolors Domínguez Henares

No hi ha coses sense interès. Tan sols persones incapaces d'interessar-s'hi.

GILBERT KEITH CHESTERTON

Tot i que alguns dels principals conflictes esdevinguts al llarg del segle XIX no ens afectaren directament, sí que ho feren les conseqüències que se'n derivaren. Ara bé, igual que a altres llocs, Manacor no és aliena als moviments que es viuen a Europa cap a la segona meitat de la centúria, moment crucial en què el progrés, el desenvolupament ideològic i cultural i una sèrie d'esdeveniments marcaven les pautes d'una gran transformació dins el nostre entorn.

Diu l'arxiduc Lluís Salvador sobre la nostra ciutat a la seva magnífica obra

La vila de Manacor devers 1892, vista des del camí de la Mar. (Arxiu Joan Riera Bordoy).

Edifici del complex Femenias. Principi del segle XX. (Arxiu Perlas y Cuevas).

Die Balearen, editada entre 1869 i 1891: “[...] Manacor, cap del partit judicial del mateix nom, té 8.725 habitants i 2.925 cases, 102 estan deshabitades, i és per tant la població més gran de l’illa després de Palma [...]”. El progressiu augment de la població que es va donar durant aquest espai de temps crearia les condicions favorables per a prendre una sèrie de mesures urbanístiques, cosa que va modificar substancialment la fesomia del poble. El 1897 i amb motiu de l’Exposició Balear Agrícola i Pecuària de Manacor es va editar una petita guia on el visitant podia trobar puntual informació comercial, i una senzilla descripció de la vila: “[...] Sus calles son espaciosas y rectas, con algunos edificios de regular aspecto, siendo digna de mención su buena fonda, café y lindo teatro”. De fet, si sortim a fer un volt pel centre de Manacor, just al costat de la Rectoria es troba aquesta edificació: el vell edifici Femenias.

Tal vegada aquest nom a molta gent no li resulti familiar, però potser sí, si feim referència a una part de l’edifici que durant més de quatre dècades va ser la fonda de Can Jacinto. La seva construcció, que llavors seria un projecte innovador per a l’època —i que avui dia encara ens fa aixecar el cap—, es remunta a la segona meitat del segle XIX i el seu promotor, Francesc Femenies Estrany, fou un d’aquells primers emigrants que tornà d’Argentina, possiblement amb

una bona fortuna. Cal recordar que entre finals del segle XVIII i principis del XIX es produeix una primera onada emigratòria d'europèus, cap al continent americà. I pel que fa al nostre entorn, també partiren, a risc i a la ventura, manacorins i gent d'altres indrets de l'illa, la majoria relacionats amb el comerç mallorquí.

Detall de les arcades i dels motius paisatgístics.

Situat a la plaça del Palau, avui del General Weyler, l'edificació ocupa part del solar on s'alçava l'antic palau reial manat construir per Jaume II, i llavors en formava part: un cafè casino, que segons resa a l'AMM ja funcionava cap al 1866 i del qual tan sols podem fer al·lusió a referències d'activitats, trobades en el llibre de registre de la Contribució Industrial de l'època; l'hotel —ubicat al primer i segon pis—, inaugurat possiblement cap al 1870, i segons diu Rafel Ferrer Massanet:¹ “[...] potser fos el degà dels establiments hotelers no solament de Manacor, sinó de la comarca”;² i un teatre construït de nova planta amb capacitat per a unes 300 persones, que es va inaugurar el 23 de juny de 1872, aleshores el primer teatre estable que tingué Manacor, i tot un referent cultural per a aquella societat de finals de la centúria.

Consultant els llibres de registre de la Contribució Industrial de l'època, podem constatar algunes referències sobre les primeres activitats de l'edifici: **1866**: “Una mesa para juego de billar, 13,83”. **1867**: “Contribución industrial por Botillería 33 escudos con 675 Milésimas”. **1868**: “Baja por haber abandonado la indústria de Botilleria”. **1872**: “Alta. Café en el cual no se sirven comidas”. **1872**: “Una mesa para juego de billar, 16,70 pts”. **1872**: “Una mesa para juego de naipes, 34,50 pts”. **1872**: “Alta. Empresa teatro que trabaja de uno a tres meses con 200 entradas, 26,50 pts”. **1873**: “Fonda o Restaurante sin hospedaje, 33,73 pts”.

Durant el tercer trimestre de 1873 es produeix una baixa d'aquesta activitat per part de Francesc Femenies Estrany: “Baja. Por haber abandonado la actividad. Según expediente n.º...”. A la vegada i per les mateixes dates, trobam una alta d'hostatgeria del mateix local, a càrrec de Miquel Ferrer i Massanet: “Alta.

1 Rafel FERRER MASSANET (1929-2006), periodista, escriptor, historiador.

2 Revista *Perlas y Cuevas*, núm. 893, p. 5.

Detall dels bucranis (caps de bou), sobre els grans arcs de la galeria.

Tarifa 1ª clase. Casa de pupillos o de huéspedes con corral de 12,5... hasta 749 pts de alquiler, 53 pts”.

Pel que fa al cafè casino, aleshores seguia sent regentat per Francesc Femenies: **1874**: “Tarifa 2ª. Mesa para juego de naipes, 4,42 pst”. **1875**: “Café en el qual no se sirven comidas, 44,17”. **1876**: “Café en el cual no se sirven comidas, 176 pts. Una mesa para juego de naipes, 17'68 pts.” **1877**: “Casa de pupillos ó huespedes sin mesas redondas, 121'90 pts”.

Detall d'alguns grafits, sobre el mural. (Foto Sebastià Sansó Vanrell).

Sobre l'estil arquitectònic de la façana, disposam d'algunes referències publicades per Miquel Àngel Cabrer, a la revista *Cent per Cent*:

[...] La façana es configura a través de quatre cares escalonades, però tanmateix les cares que criden més l'atenció, i que atorguen la personalitat de Can Jacinto són les dues que tenen els poderosos arcs que obrin una magnífica galeria. [...] En destaca l'ús de terracotes, elaborades ja industrialment; en les balustrades de la galeria, en el coronament de les finestres de la primera planta, en els bucranis, en el fris que fa d'entaulament superior.

Tot plegat serveix per introduir el llenguatge clàssic: els bucranis (calavera de brau),

que es troben sobre els grans arcs de la galeria és un motiu introduït pel classicisme grec (s. V a. de C), igual que el fris que intercala entre els tríglifs (propi de l'ordre dòric) l'alternança d'una rosa i una flor de llis. A Can Jacinto no es donen els subtils jocs manieristes, de gran refinament i exquisida ordenació, que trobam en els exemplars dels carrers Olesa i Anell 3. Aquí interessava més bé desplegar una gran façana, reiterant un mòdul per tal d'oferir una certa espectacularitat, igual que trobarem també a Can Massanet (de la mateixa època). Can Jacinto és contemporani de l'Opera de París, amb qui comparteix el seu vigorós classicisme.

Cal destacar també les pintures murals que es troben a la galeria d'un dels laterals de la façana (avui dia, bastant deteriorades), i que segons fonts orals foren realitzades per un pintor italià que es deia Colombo, per pagar la seva estada a la fonda.

Fa uns mesos no podíem aproximar-nos amb certesa a la data en què es va pintar aquest mural. Però actualment, i gràcies a la col·laboració dels seus propietaris, hem pogut examinar amb deteniment una quantitat important de grafitis realitzats pels hostatges de la fonda sobre les pintures al llarg del temps.

Això ens ha proporcionat informació important a l'hora de tenir una idea aproximada de la realització d'aquest fresc, i de moment podem assegurar que l'any 1894 ja existia.

Una altra referència sobre aquesta qüestió ens va arribar de la mà del professor i bon amic Gabriel Barceló Bover, que després de llegir el paràgraf anterior —tot i que no sabem si pot tenir relació amb el mateix pintor—, recordava el següent: “Crec que degué ser poc abans del ‘Movimiento’, o pot ser poc després, perquè quan jo era al·lot, la madona Francesca *Pintada* (mare de Joan i Llorenç Rosal, *Pintats*) em mostrà una pintura d'aquest Colombo que serví al pintor per pagar l'estada a ca aquesta madona que tenia una botiga en el carrer d'Artà, cap de cantó c. del Sant Crist, avui tancada i sembla que abandonada. Era un quadret de mitja mida, vertical, amb una al·lota, crec que dins un jardí. Em va cridar molt l'atenció, semblava pintada per Renoir. El que no record ben bé és si la firma era Colombo o Colomba. Potser algun dels néts de la madona *Pintada* encara el guardi, o qui sap si encara és dins aquella casa tancada. Potser amb la signatura hi hagi la data”. Possiblement aquest mateix pintor tornàs alguna vegada més a Manacor, qui sap!

L'arribada del ferrocarril el 1879 milloraria notablement la xarxa de comunicacions i transport arreu de l'illa, facilitant la mobilitat d'aquells primers *turistes* que venien a visitar-nos. Viatgers, aventurers i personatges il·lustres com l'arxiduc Lluís Salvador, que ens visitaren cap al final del segle XIX i principi del XX, i deixaren constància escrita del seu pas per Manacor, i del que és més important en aquest cas, de la seva estada a la fonda. A l'arxiduc, especialment,

Lluís Salvador d'Habsburg-Lorena i Borbó. Arxiduc d'Àustria. Dibuix de Gaston Vuillier.

hem d'agrair l'enorme repercussió que de llavors han tingut les Balears, sobretot des de la publicació de la seva obra *Die Balearen*, on va fer un esplèndid treball d'investigació etnogràfica, històrica i cultural.

Sorprenentment, són moltes les ressenyes que trobam sobre la fonda en aquells llibres de viatges i ens ha d'enorgullir que aquest establiment, que forma part de la nostra història, sigui digne de menció. Una dècada després de la seva obertura, podem comprovar a través de la premsa de l'època³ l'extraordinari

prestigi que, en poc temps, havia assolit aquest complex:

[...] Alcanzó un prestigio extralocal extraordinario [...] 40 cuartos para hospedar a los viajeros provistos de todo lo necesario, con salida independiente, ancha y alegre galería para comedor de verano, dos elegantes comedores de invierno, un café magnífico y poéticamente adornado con profusión de espejos con un marco dorado, un lindísimo Teatro de regular cabida dotado con 26 bonitas decoraciones y por añadidura servicio de carruajes para paseos y viajes a las Cuevas de Artá y del Drach, de cuyos guías se dispone y proporciona a los curiosos.

Aquesta altra ressenya, que està firmada per Pep d'Aubeña,⁴ resa així:

[...] Al costat de l'Iglesia hey ha també un edifici notable degut à s'iniciativa d'un particula. Es una fonda, café y teatro, construhits per Don Francesch Femenía, ahont tot viatgé s'hi campa bé per ses bones condicions que tròba à la fonda, qu'es una de ses més ben muntades de Mallorca per sa séua comodat y bòn servici, conciliat amb s'economía de prèus, y facilitat de trasports que proporciona à los passatgers.⁵

Però no tots els hostals que funcionaven a l'illa estaven al mateix nivell, en servei i comodat. El fet d'haver-hi poca relació dels mallorquins amb gent estrangera feia difícil al viatger trobar on allotjar-se. Ho podem comprovar en aquesta referència feta per Charles Toll Bidwell —cònsol britànic a les Balears des de 1869 fins a 1875— a la seva obra *Les Illes Balears*, editada el 1876:

[...] hi ha poc interès per part dels mallorquins a l'hora d'oferir comodat als hotels fins

3 *El Anunciador Balear* (22-04-1879).

4 Pere d'ALCANTARA PENYA i NICOLAU (Palma, 1823-1906). Home polifacètic que va exercir de periodista, escriptor, professor de matemàtiques, músic, advocat, astrònom i cartògraf, entre altres.

5 *L'Ignorància*, núm. 259 (22-04-1884).

Postal publicitària de l'Hotel Femenias, possiblement de la primera dècada del segle XX.

i tot a les poblacions més grans, i a la capital. De fet, no hi ha res millor que fondas de tercera categoria o cases de huéspedes a l'estil espanyol, hostals o pensions, on només es troba allò més indispensable, sense cap tipus de luxe, i a penes cap comoditat; de forma que en aquest sentit l'illa no ofereix cap al·licient als estrangers que hi vagin sigui només per visitar-la o bé per romandre-hi més temps. Nosaltres sovint hem pensat que un hotel decent suposaria un fort atractiu i una gran comoditat per als estrangers, al mateix temps que seria un negoci rendible.

L'any 1865 el metge i naturalista alemany Hermann A. Pagenstecher i el químic Robert Wilhelm Bunsen també passaren per Manacor, durant la seva visita a Mallorca. A la seva obra *Die Insel Mallorca* (1867), Pagenstecher, no especifica el nom de l'hostal on s'allotjaren, però es pot apreciar la seva insatisfacció:

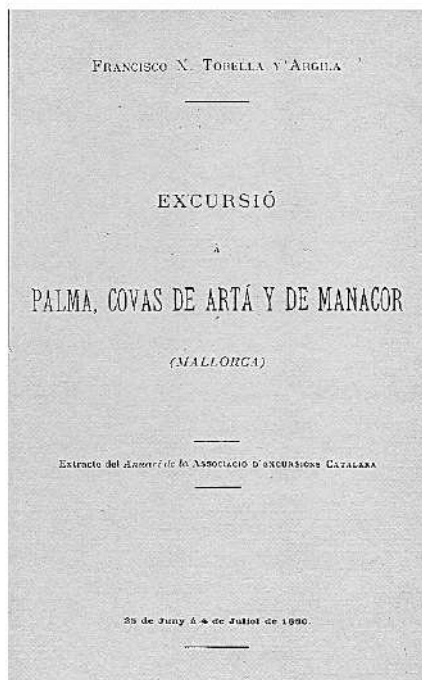
[...] Sacaron algunas muestras de los mejores vinos y los probamos encontrándolos todos igualmente malos. Todos estaban como avinagrados, y su olor se parecía al del vinagre. Nuestra patrona con pocos cumplimientos, no tuvo á bien obsequiarnos con un aposento bonito y limpio destinado á su uso particular, y nos llevó á un pobre y mal especie de comedor que daba al patio, y al que se subía por una escalera estrecha y empinada. Como única carne nos presentó una gallina vieja y dura que aun estaba viva. Naturalmente despreciamos semejante alimento y nos sirvieron huevos aderezados de tres diferentes modos, y los tres á cual peor. Unos pasados por agua medio tostados, cuyo contenido se escapaba de la cáscara ya rota; otros en tortilla que no podían comerse pues apestaban por causa de sus muchos ajos, y otros estrellados que estaban medio carbonizados. Todo servido con los peores modales posibles por una muchacha de en-

marañada cabellera. Estábamos en una verdadera taberna, sucia falta de recursos y que nada tenía que envidiar á las tan celebradas ventas del interior de España.

L'any 1878 a causa d'un desafortunat incident el nom de la Fonda Femenías traspassava les nostres fronteres. El fet el protagonitzaren uns excursionistes catalans que viatjaren a Mallorca amb intenció de visitar les coves d'Artà. Els infortunats viatgers no oblidarien aquell 11 d'abril de 1878, en què el que havia de ser una agradable excursió per a visitar les coves —en aquest cas les del Drac— es va convertir en una angoixant espera dins les profunditats de la caverna, on romangueren perduts 16 hores. Cal ressenyar que el primer relat sobre aquest fet es va publicar a l'anuari de l'Associació d'Excursions Catalana. I ho recull Francesc X. Tobella i Argila al seu opuscle *Excursió a Palma, Covas de Artá y de Manacor (Mallorca)*.

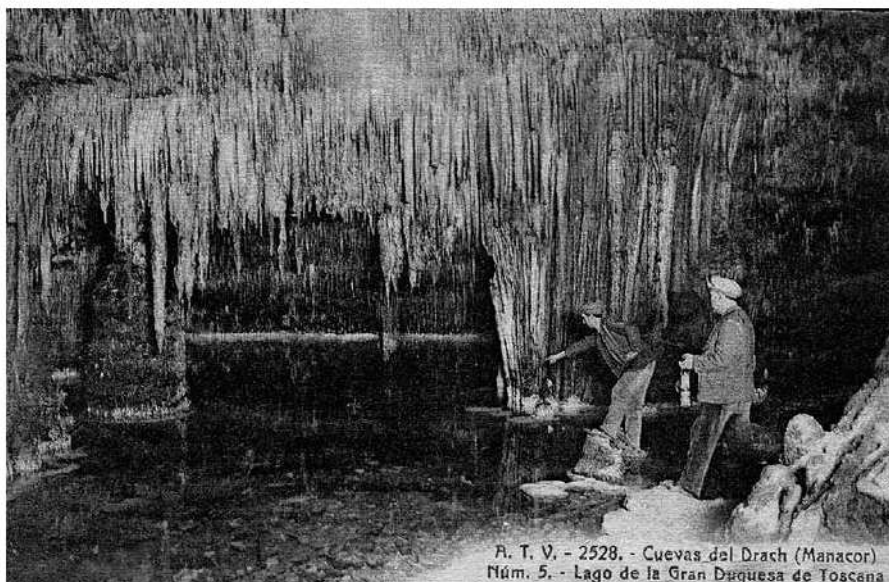
Transcrivim part del citat relat, fragmentat:

Lo dia 11 d'Abril de 1878 á la matinada, havent visitat ja las covas d'Artá lo dia anterior, se dirigiren á las del Drach los Srs. D. Salvador Riu y Font y D. Joseph Llorens y Riu, de Barcelona, acompañats del vehí de Manacor don Joan Jaume y Ballester, quin últim debia servir de guia als primers en aquesta expedició. Al sortir de la fonda encarregáren al amo D. Francisco Femenías que'ls tingués preparat lo dinar dejornet porque contavan sortir á las 12 pera Cineu; y 'ls expedicionaris, provehits d'esmorzar y un carruatje propi del Sr. Femenías, se dirgiren á la cova del Drach. [...] A las 6 del matí entravan en aquell recinte provehits d'algunas atxas de cera. Després de dúas horas de recórrerla ab satisfacció, li paregué á un dels viatjers que feya rato passavan per los meteixos puestos y aixís com sospita y al meteix temps com pregunta, digué al guia si era fácil trobar la sortida. Allavors contestá l'interpelat que feya rato creya haverse perdut, essent per lo tant necessari pendre algunas precaucions. Aquesta declaració deixá sumits en la major angunia als viatjers, determinant apagar las atxas y deixarne una sola d'encesa, á pesar de que totas s'havían consumit bastant.

Portada de l'opuscle on es conta per primera vegada l'aventura dels catalans, any 1880. (Arxiu Joan Riera Bordoí).

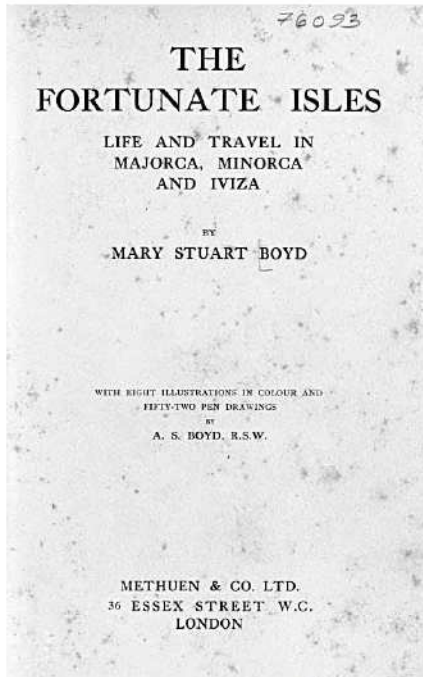

Targeta postal d'Àngel Toldrà Viazó de les coves del Drac. (Arxiu Joan Riera Bordoi).

Resolguéren seguir en busca de la sortida, senyalant los llochs per ahont passavan, essent vanas totas las tentativas que féren per espay de algunas horas que s' convertíren en mortals per llur duració. [...] Los viatjers estiguéren 16 horas en aquella cova, puig eran las 10 de la nit quan sortiren d'allí. Al ésser fora se confirmá, com havían previst, que debian llur salvació á don Francisco Femenías, á D. Salvador Godell y á D. Gabriel Marcó que prenguéren la iniciativa en abastar socors y, havent fracassat la primera tentativa, que fou quan soná á la tarde lo toch del corn, y anant lo Sr. Femenías á Manacor á donarne part á l'autoritat, realisáren los demés la empresa ab éxit, de modo que trobáren ja pe'l camí de Manacor los poderosos auxilis que s' dirigian á la cova, organissats ab motiu del avís donat pe'l Sr. Femenías. Los viatjers quedáren molt agrahts á tots los habitants de Manacor, que demostráren un gran interés en salvarlos, puig al trobarse en lo poble, á las altas horas de la nit, poguéren presenciar la animació que regnava y coneixe las midas que s' prenian pera auxiliarios.

Arran d'aquest incident, que va transcendir per tot Mallorca i Barcelona —fins i tot algun periòdic francès donà la notícia—, es començaren a organitzar excursions per a visitar les coves del Drac. En agraïment per la seva preocupació i posterior rescat, els excursionistes catalans obsequiaren el Sr. Femenies amb una gerra d'origen àrab, que havien trobat dins la cova dels Moros —una de les cavitats de la cova—, deixada allà el 1765, segons unes inscripcions a la roca. A la seva obra *Die Balearen* l'arxiduc Lluís Salvador descriu així la gerra: “La cova dels Moros té estalactites molt fines; aquí se va trobar la gerra

Les illes venturoses: vida i viatge a Mallorca, Menorca i Eivissa. (Mary Stuart Boyd).

que ara es conserva a la fonda d'en Femenies, que varen trobar els catalans que fa uns quants anys es varen perdre dins la cova. És un petit vas de terrissa de boca ampla, dues anses i uns ornaments quadrifoliats". En un fracassat intent d'adquirir-la, l'arxiduc va oferir una substanciosa quantitat de diners a Francesc Femenies.

El 18 de maig de 1880, al voltant de les cinc i quart de la tarda, arribaven a la nostra vila l'arxiduc Lluís Salvador d'Àustria i la seva mare, Maria Antonieta de Borbó-Dues Sicílies, *Gran Duquesa de Toscana*. Acompanyaven als il·lustres personatges el cavaller Eugen Sforza, l'enginyer i cartògraf F. Will, i Francesc Manuel de los Hereros, apoderat de l'arxiduc. El grup es va allotjar a l'Hotel Femenías, on la duquesa es va quedar a descansar, mentre els cavallers visitaven les coves del Drac.

Entre 1886 i 1887 Charles William Wood vingué a Mallorca en dues ocasions. Wood era membre de la Reial Societat Geogràfica de Londres i editor i propietari de la revista de literatura i viatges *Argosy*. A la seva obra *Letters from Majorca (Cartas desde Mallorca)*, publicada l'any 1888, transmet a la seva germana les seves impressions sobre l'illa. En aquest petit fragment trobam una descripció de la fonda: "[...] quan donàrem la volta a la cantonada arribàrem al nostre quarter general, la Fonda Femenías. Era un lloc sense pretensions. En el pis superior les habitacions donaven a una espècie de galeria coberta, molt àmplia, que s'obria al carrer, la qual cosa contribuïa a dotar la casa d'una aparença oriental. Era molt pintoresca, amb les seves persianes verdes, les plantes enfiladisses, les seves taules rodones, amb petites gàbies amb ocells empresonats [...] Estàvem en el millor lloc de la ciutat, enfront del vell temple. Ens vérem submergits en una olor de santedat, envoltats per una atmosfera eclesiàstica". L'obra, que va ser il·lustrada pel seu acompanyant, el dibuixant i gravador Henry Charles Brewer, conté un dibuix de Manacor.

Cap al 1888 viatjava a les illes l'artista rossellonès Gaston Vuillier, un altre d'aquells viatgers romàntics vuitcentistes que deixaren constància dels seus viatges. Especialment interessat pel paisatge i els costums de la nostra terra, Vuillier va plasmar a la seva obra *Les illes oblidades. Viatge a les Illes Balears les seves vivències i impressions*, juntament amb uns magnífics gravats realitzats per ell. Durant la seva estada, naturalment, també passà per Manacor: "He arribat a Manacor per l'encreuament de l'Empalme, després d'haver vist Muro i després Sineu, fundada pels romans, on els reis de Mallorca havien construït un palau. Manacor és, després de Palma, la ciutat més poblada; més que res és un centre de negoci: els seus edificis no mereixen gaire ser citats. [...] Un matí me'n vaig de la Fonda Femenías de Manacor per prendre amb una galera el camí de les coves del Drac [...]".

Vista de la parròquia des d'una de les galeries de l'edifici.

L'octubre de 1909 l'escriptora Mary Stuart Boyd, acompanyada del seu marit i el seu fill, empenia un llarg viatge per les nostres illes que duraria fins a la primavera de 1910. Aquesta dama anglesa dedicà part de la seva vida a viatjar per tot el món i a relatar després les seves experiències. El 9 de febrer de 1911 sortia a la llum un llibre seu amb el títol *Les illes venturoses: vida i viatge a Mallorca, Menorca i Eivissa*, on en el capítol titulat "Les Coves del Drac i Manacor" fa referència a la fonda:

Per allotjar-nos a Manacor, els nostres amics ens recomanaren la Fonda Femenías, i cap allà anàrem en arribar per gaudir d'un àpat matiner i per reservar habitacions per quan tornàssim. La fonda, d'una arquitectura molt peculiar, es troba just en el centre de la ciutat. Una gran balconada coberta, a la qual s'accedeix des de la major part de les habitacions, té vistes sobre la bella església que és l'orgull de Manacor. La meua habitació, ubicada un pis més avall, disposava d'una curiosa saleta. En faig menció perquè la manca de sales d'estar és habitualment el punt feble de les fondes de les Balears. El preu, acordat en arribar, fou de quatre pessetes per dia, i incloïa un berenar frugal.

Se'ns serví ràpidament el dinar en un gran menjador que era tan pintoresc i original com la resta de la casa. Tenia deu portes, quatre cantoneres i cap finestra. La llum entrava a través de dues petites claraboies en forma de cúpula en el sostre. No perdérem el temps. Després de menjar, un carruatge ens esperava per portar-nos a les coves.

Finalitzada la interessant visita a les *coves del Drac*:

Vestits i refets, encara que plens de pols i de terra, tornarem a sortir a cel obert. [...] Una esplèndida posta de sol banyava el cel acolorit mentre tornàvem fent sotracs cap a Manacor per la carretera desastrosa. Les torres altes de l'església de la vila del pla sobresortien ombrívols i imponents contrastant amb els grups brillants de níguls rosats. Havíem estat discutint l'aspecte desconcertant de l'edifici, el qual tenia una certa semblança a l'estil de l'arquitectura eclesiàstica russa. [...] Una bastida encara envoltava l'alta torre del campanar, i en passar pel costat de l'església en semblà que s'hi estaven fent unes operacions importants. Un grup d'homes, joves i nins, que sortien apressadament empenyent o estirant carretes carregades de blocs de pedra que apilaven en l'exterior de l'església, s'obrien pas a empentes entre un constant torrent de persones que accedia a l'edifici. [...] Movent-nos amb la massa cap a l'església, ens aturàrem perplexos d'avant l'escena de destrucció que hi vérem a dins. L'interior del majestuós edifici era un desgavell d'agitació salvatge.

L'aire era ple de polsina. Gràcies a les llums de les llànties que permetien veure tènue-ment a través de la foscor, poguérem veure la gran cúpula blanca elevant-se cap al cel; i davall, en terra, dues enormes piràmides de pedra rompuda i argamassa. [...] Resultava tranquil·litzador veure que la feina estava essent supervisada per uns capellans, els quals contemplaven amb una benèvola aprovació els frenètics esforços dels treballadors. [...] La major part dels treballadors eren del tipus de mallorquí robust, encara que regularment un home alt i atractiu, un vertader fill d'Anac (raça d'homes extraordinaris, mencionats a sa Bíblia), amb una camisa rosa, calçons de color cel i un capell d'ala ampla, sortia del nigul de pols, s'acostava a sa vorera del forat i hi descarregava el contingut d'una gran senalla d'enderrocs. [...] Quan finalitzà el treball en fer-se de nit, l'interior de l'església havia canviat d'una manera increïble. El matí següent, mentre ens vestíem, el so de les veus dels al·lots cantant entrà per les finestres obertes. La gent ja es trobava celebrant missa a la nova església.

Els serveis religiosos només s'havien suspès un vespre. Durant els treballs de la nit anterior, les dones s'havien mantingut forçosament inactives. Ara era el seu torn per ajudar. Unes dones actives duent graneres desapareixien darrera els portals sacres, per reparèixer més tard agranant enèrgicament níguls de pols davant elles. [...] Quan férem un últim cop d'ull dins l'església abans d'agafar la diligència del vespre cap Artà, el forat enorme del terra s'havia cobert de ciment i unes fileres de bancs ja s'havien col·locat convenientment per a la missa del vespre. Un insignificant munt d'enderrocs en una nau lateral era tot el que quedava d'aquella aparent desolació del dia anterior.

Aquest fragment del relat sobre la tornada a Manacor —malgrat que la transcripció no sigui completa—, ens dóna una idea del frenètic moment que vivien els manacorins, al voltant de la construcció de la nova església parroquial.

Cap a la primera dècada del segle XX la bona marxa del negoci hotelier del Sr. Femenies és un fet, i una bona prova d'això és la compra d'un automòbil

l'octubre de 1911: "Deciamos en nuestro último número que D. Antonio Billoch había adquirido un elegante automóvil, y hoy tenemos que añadir que la Fonda Femenías acaba de adquirir otro muy elegante también y de mayor capacidad, destinado según nos han dicho, al transporte de pasajeros".⁶ A l'edició de dia 21 del mateix setmanari, trobam puntual informació sobre la curiosa estrena que tingué aquest vehicle: "Es propietario de sa Fonda Femenies i el diligencier Llorens Font han fet dur de Barcelona un hermós automòbil, que feren servir, tot d'una que fonc possible, per dur el Bon Jesús a un malalt".

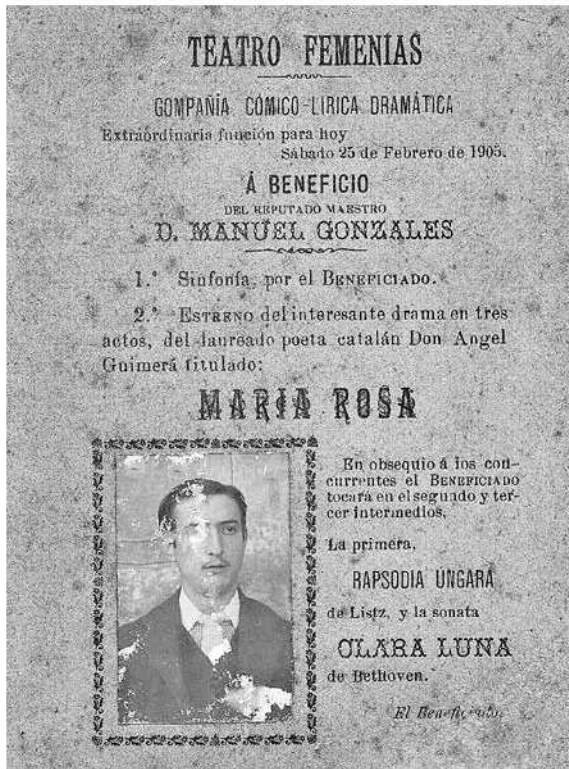
L'activitat duta a terme en tot l'edifici durant la primera meitat d'aquest segle és constant. Cal ressenyar que el 1925 es regentava la fonda amb un altre nom, així figura a la publicitat apareguda a l'exemplar núm. 17 de la Revista Majorica: "Hotel Riera Manacor. El más frecuentado. El más selecto. El más refinado". Durant la primera meitat de la dècada de 1930 tornam a trobar la publicitat amb el nom de Pensión Femenías.

Pel que fa al teatre, l'any 1875 el local funcionava a ple rendiment; sarsueles i obres de teatre estaven a l'ordre del dia. Tot i així, la demanda de més espectacles per part del públic fa que el 1883 l'empresa contracti una companyia de sarsuela professional fixa. Com a nota a destacar, el 1897 dues figures de la lírica, el tenor Bartomeu Josep Massanet Nadal, més conegut com l'Àngel Massanet,⁷ i el baix Miquel Riera Sureda⁸ —tots dos manacorins— cantaren, respectivament, a dues funcions organitzades a benefici dels soldats ferits a Cuba i Filipines, que tornaven a l'illa. Durant aquest període el Teatre Femenies visqué la seva millor època, i fins al 1906 —coincidint amb la inauguració del Saló Varietats— va tenir una programació gairebé estable. Fins i tot es permetia, de tant en tant, contractar algunes companyies de sarsueles peninsulars, que feien gira per Palma. Manacor sempre es va caracteritzar per la seva tradició lírica, i durant molts

6 *La Aurora*, setmanari local (13-10-1911)

7 L'Àngel Massanet va néixer a Manacor el 1856. Debutà en el Teatre Reial de Madrid amb Robert el Diable, de Meyerbeer, a finals d'octubre de 1880. La seva carrera plena de triomfs el dugué pels millors teatres d'Europa i Amèrica; entre 1880 i 1885 actuà a L'Scala de Milà, París, Colònia i Roma. El 1886 al Teatre Chacón de L'Havana i al Teatre de Moscú. I d'altres com Sant Petersburg, Estats Units, Mèxic, Xile o Uruguai. El 14 de desembre de 1885 va cantar a l'església de San Francisco el Grande, en els funerals pel rei Alfons XII. El tenor morí a L'Havana (Cuba) l'any 1908. Des del 5 de desembre de 1967 té un carrer a Manacor amb el seu nom.

8 El baix Miquel Riera Sureda va néixer a Manacor l'any 1859. Coetani del tenor Massanet i induït per aquest a l'estudi de la música i el cant, igual que ell, passejà la seva veu pels millors teatres del món. Debutà al Teatre Principal de Palma, amb l'òpera *Robert il Diávolo*, després vendria el Liceu de Barcelona, San Carlos de Lisboa, Colón de Buenos Aires, Sant Petersburg i el Teatre Reial de Madrid, entre altres. El 1926 rebé un homenatge en el Teatre Principal de Manacor, i el 9 de març de 1943 en el mateix teatre en rep un altre —aquest, pòstum— on es va representar la sarsuela *Molinos de viento*, es col·locà una placa commemorativa a la façana de la casa on havia mort i se li dedicà el carrer. Miquel Riera morí a Manacor l'agost de 1939.

Programa de mà d'una funció lírica al Teatre Femenies del 25 de febrer de 1905. (Arxiu Joan Riera Bordoí).

d'anys va gaudir de magnífiques representacions d'òpera i sarsuela a tots els seus teatres. Actors i cantants que actuaven durant les llargues temporades a la nostra ciutat pernoctaven a la vella fonda. L'any 1907 es fan unes reformes al local per a poder fer cinema, la qual cosa augmentaria el seu prestigi al llarg de diverses dècades. Aquest va ser el programa que va inaugurar la nova etapa cinematogràfica: *Las Crisantemas* (acolorida), *La plancha*, *El novio de la carbonera*, *Los Piratas* (acolorida), *Zapato demasiado estrecho* i *La hija del campanero*. Les pel·lícules —aleshores mudes— es projectaven amb l'acompanyament de la música d'un piano,

i es comptava amb la necessària figura de l'anunciador; una persona que des del finestró de la cabina anava explicant la trama, ja que les imatges no sempre eren ben interpretades pel públic.

A principis del segle XX el Teatre Femenies tenia una capacitat per a 492 espectadors i segons una comunicació de l'Ajuntament a la delegació d'Hisenda, corresponent al mes de juny de 1904, les localitats estaven distribuïdes de la següent manera: 218 butaques de pati, 78 butaques de llotges, 40 butaques de 1r pis, 12 cadires de 1r pis, 100 seients de paradís (bancs de fusta sense respatlles) i 50 davanteres de paradís. Durant molts d'anys el petit teatre es conegué popularment com el *Teatre dels Lluïsos*, anomenat així perquè el grup artístic de la Congregació Mariana de Sant Lluís de Gonzaga —més coneguts com els *Lluïsos*—,

En primer terme, la façana del que era l'antic Teatre Femenias.

hi representaren les seves obres. Així descrivia el teatre Baltasar Pinya Fortesa⁹ a un article publicat a la revista *Perlas y Cuevas*:¹⁰

El Teatro Femenias era edificio modesto, como no habíamos visto otro mejor, carecía de fachada rumbosa, era lisa, entonces no había Arquitectos en Manacor sólo «Mestres de peletes o de picapedrers». Tenía dos portales, uno que comunicaba con el patio de butacas y el otro con un vestíbulo de donde subía a los pisos, pero éste nunca se abría, bastaba uno abierto y sobraba. El interior tenía forma de herradura semejante a los antiguos teatros romanos, como el de Polléntia, recién descubierto en Alcudia. Del patio de butacas se saltaba al proscenio y los bastidores eran casi nulos y camerinos tenía uno o dos. El telón era a modo de cortina pintada con un vistoso fleco dorado y gruesas borlas y en el centro un agujero que de cada función se hacía más grande de tal modo que el ojo que miraba tenía como aureola todo lo restante de la cortina. Con todo y ser magnífico en aquel entonces algún despiadado espectador en su aburrimiento exclamaba fuertemente: ¡Alsau sa saqueta!

En el frontispicio por sobre del palco escénico como adorno había en altorrelieve dos mozas volanderas con dos alas doradas, digo broncinadas, que con manos de ángeles sostenían un reloj de solo una manecilla, que parada nunca señaló la hora, y en dos óvalos dos semblantes que nunca supe de que héroes eran hasta que estropeado uno le

9 Baltasar PINYA FORTESA (Manacor, 1896–1965). Prevere, escriptor, historiador, músic organista, director teatral i fundador de la revista *Perlas y Cuevas*.

10 *Perlas y Cuevas*, revista (novembre 1963).

sustituyó un maño de papel ocre para recubrir el fondo de la pared. Las butacas tenían los brazos de varilla de hierro desnudo y sus asientos no se levantaban ni encogían, y todo Manacor muy contento y satisfecho: «Com no n'avian vist de més grosses». Formando un semicírculo unas columnas de hierro sostenían el primer piso de los palcos principales, en sus antepechos dos brazos sostenían luces de gas que eran apagadas una tras otra por manos visibles cuando empezaba la función, levantada «sa saqueta».

En el fondo del segundo piso había lo que se llamaba «Sa Cassola o galliner» una incómoda escalera de peldaños o asientos de madera que para escuchar el canto o música ya podía pasar pero para ver la función no había medio.

El Teatre Femenies, va mantenir la seva activitat fins a l'any 1922, any en què es va inaugurar el Teatre Principal. Durant un curt període de temps fou la seu de l'Agrupació Artística de Manacor i arribada la postguerra seria rehabilitat per a convertir-se en local social d'Acció Catòlica de Manacor, aleshores una agrupació d'inspiració religiosa. Malauradament a final de la dècada de 1940 començaria un lent declivi fins que acabà convertit en escenari de bregues de galls. Cap al 1950, ja completament en decadència, el local és desmantellat i s'hi instal·la la nova central de la Telefònica. Sobre aquest trist final escrivia Rafel Ferrer Massanet, l'any 1971:¹¹

El Teatro de «Es Lluisos» ...Conocí los últimos tiempos de «Es Lluisos», con el escenario cayéndose de puro viejo, con su sala de decorados habitáculo de ratas monstruosas, con aquellas luces amarillentas que era imposible controlar, con las dos vestales del friso convertidas en ángeles por gracia de unas pequeñas alas de cartón. Recuerdo ahora sus bancos de madera, su concha roja, su telón verde... Aquellos palcos del primer piso de los que en algunas solemnidades pendían damasos y banderas, aquel piano eternamente desafinado del que sólo brotaban las notas de las «Szardas» de Monti y de «Juventudes Católicas de España...»; aquel olor tan peculiar a humedad, a círculo cerrado, a siglo diecinueve.

Había sido el primer Teatro de Manacor. En sus buenos tiempos se habían dado en él hasta zarzuelas, con las que había conocido días de gloria y de escándalo. Luego pasó a la nueva juventud de 1940 y todo cambió. Se hacían tardes literarias recitando a Rubén Darío y a Gabriela Mistral, se rifaban enormes ensaimadas subastando doscientos números por una peseta y se asesinaba todo los domingos a Tomás Moro entre una escenografía escalofriante. Yo mismo tenté una vez la llamada de las tablas. Fui el ciegucecito de no se que drama catequístico, con tan mala fortuna, que al primer paso sobre el escenario se me cayó el bastón por un agujero y tuve que abrir los ojos para sacarlo... Son simples recuerdos de toda una época de «Galería Salesiana» para las interminables tardes domingueras, de absorto descubrimiento de la verdad de la farsa, del cándido y maravilloso jugar a ser hombres. «Es Lluisos» tenía un público sufrido y fidelísimo, que aguantaba todos los años, con sincero entusiasmo la tragedia y la risa de un Herodes cómico y brutal. Se colocaban los decorados de un palacio francés,

11 Rafel FERRER MASSANET (1971), *Manacor a paso de recuerdo*, Palma: Impremta Fullana, "Monografías de Manacor, III", p. 20 i 21.

se alquilaban los trajes de la «Dogaresa»... y se alzaba el telón. «El Rei Herodes» era como un rito, algo así como la farsa oficial e irremplazable del pequeño teatro. Se siguió representando mientras el local se sostuvo y murió con él, como morían otro tiempo la amistad y el amor.

Así pasó su gloria. «Es Lluisos» conoció la vejez más vergonzosa de mi pueblo, la muerte lenta del abandono y del desprestigio: una noche, mientras se estaba representando una alta comedia, por el salón de la encopetada mansión de «Jak» —este era el título de la obra— cruzó una rata monumental. El primer actor —smoky, bisoñé, monóculo— se quedó parado. Días después, en el curso de una conferencia social, una primera figura de la presidencia se quedó dormida, cabeceando en su aburrimiento. Se decidió por alquilar el local a una peña de riñas de gallos. Por primera vez brotó la sangre de verdad en el pequeño teatro, que no pudo aguantar mayor humillación, que cerró de vergüenza. Todo había acabado. Cuando ahora, desde un diván del Salón Verde de la Granja —donde estuvo el escenario de «Es Lluisos»— contemplo la gran comedia de mi pueblo, todavía me pregunto a qué extraño cielo habrán volado aquellas dos vestales que anidaron largos años entre las volutas del friso del querido primer teatro de mi pueblo, como un símbolo de esta sociedad que, poniéndose también alas de cartón, se queda irremediamente pegada a la tierra, siendo, como el Herodes de la manacorenses farsa, la tragedia y la risa, lo cómico y brutal de esta vida.

Pel que fa a l'hostal, durant la Guerra Civil fou intervingut militarment per a convertir-lo en residència d'oficials i observatori de la Defensa Passiva Antiaèria. Passat aquest temps d'ocupació, el local va seguir oferint els seus serveis com a fonda i bar. Situat als baixos de l'edifici, es va reinaugurar el 6 d'agost de 1938 amb el nom de Turismo Bar: "Dada la actividad y dinamismo de su propietario, como la modernidad y confort de la instalación, no dudamos que el nuevo local se verá concurrido por todos los manacorenses de buen gusto".

Dia 9 de febrer de 1943 l'Ajuntament autoritzava unes obres a una dependència de la planta baixa de l'edifici. La petició, feta pel procurador Martí Tous a nom d'Indústria Española de Perlas de Imitación (Ses Perles), pretenia obrir la primera botiga de venda de perles a Manacor.

El 1953 el negoci de l'hostal canviava de mans i passava a regentar-lo Jacint Barceló. Després d'algunes modificacions es converteix en la Fonda Can Jacinto, i així va funcionar fins a l'any 1974 quan Jaume Dam Castillo, un jove català que feia tres anys que treballava al local com a cuiner, es fa càrrec del negoci pel seu compte. Tot i així, durant aquesta nova etapa, el nom de l'establiment i els serveis que s'oferien varen continuar essent els mateixos. Els baixos de l'edifici, convertits en locals comercials, no pertanyien al negoci d'hostatgeria; així doncs, la primera planta es dividia en habitatge particular del propietari i cinc habitacions, amb un bany comunitari. La segona, a mà esquerra, tenia set habitacions i a mà dreta el menjador, algunes sales, la cuina i una habitació particular. Des del carrer, a primera vista no es pot veure, però basta pegar una ullada per

Façana de la botiga de Perlas Manacor. Plaça del Palau. (Arxiu Joan Riera Bordoï).

apreciar que aquesta segona planta té una alçària inusual, la qual cosa és perquè hi ha una tercera planta —un mica camuflada— amb set habitacions més, que llavors es varen anul·lar. Al llarg de més de dues dècades el local va funcionar a ple rendiment; s'hi celebraven banquets de noces, comunions i disposaven d'un servei de càtering arreu de l'illa. Cal ressenyar que, esporàdicament, també es duïen a terme esdeveniments com: el sopar de lliurament de la segona convocatòria del Premi Mossèn Alcover, que es va celebrar el 7 de juny de 1961:¹² “A l'Hotel Jacinto, sopar de concessió dels segons Premis «Mossèn Alcover» de JJ.MM. El premi de poesia és per a «Sonets a Eurídice», de Jaume Vidal Alcover, i el de teatre per a «L'encisament del Sen Fum», de Marià Aguiló, que poc després serà duita a l'escena”. Al certamen es presentaren quaranta-cinc obres a nom obert.

El 17 de juliol de 1995, després de més d'un segle en funcionament, el vell Hotel Femenies, més tard Hostal Can Jacinto, tancava les seves portes, i amb elles es tancava també una petita part de la nostra història local. Actualment, la

12 Rafel FERRER MASSANET (2005), *Manacor, notícia de cada dia*, p. 88.

L'edifici Femenies en l'actualitat.

primera planta de l'edifici està destinat a residència familiar i els baixos segueixen essent locals comercials.

És obvi que més d'un segle i mig en funcionament, passant per distints propietaris i establiments, dona per esbrinar un poc la seva història, i dic un poc perquè malauradament resulta complicat trobar informació puntual. Per tant, aquesta comunicació tan sols pretén rescatar de l'oblit un dels edificis amb més carisma de la nostra ciutat, fent un breu repàs pels que han estat aquests més de 150 anys d'activitat.

Cal ressenyar que tots els paràgrafs que s'han transcrit han mantingut al màxim la fidelitat a l'original.

Agraïments: Catalina Nicolau Serra, Miquel Àngel Cabrer, Gabriel Barceló Bover

---

REFERÈNCIES BIBLIOGRÀFIQUES

[En aquestes referències, s'utilitza la sigla AMM: Arxiu Municipal de Manacor]

- Atlas d'Història de Mallorca* (2005). Vol. XXV. *Gran Enciclopèdia de Mallorca*. Inca.
- CABRER, M. Àngel (2009). [Article a la revista *Cent per Cent*] Manacor.
- D'HABSBURGO-LORENA, Lluís Salvador (2002). *Les Balears descrites per la paraula i la imatge*. Vol. 5, *Primera part. Mallorca III (Les autèntiques Balears)*. Palma.
- FERRER MASSANET, Rafel (1971). *Manacor a paso de recuerdo*. Palma.
- FERRER MASSANET, Rafel (2005). *Manacor, notícia de cada dia*. Manacor.
- Matricula de la contribució industrial i de comerç* (1861-1865). AMM, 1374/6.
- Matricula de la contribució industrial i de comerç* (1865-1870). AMM, 1375/11.
- Matricula de la contribució industrial i de comerç* (1870-1876). AMM, 1376/14.
- PAGENSTECHE, Hermann A. (1989). *La isla de Mallorca. Reseña de un viaje*. Palma.
- Pequeña Guía de Manacor é Indicador comercial* (1897). Manacor.
- PINYA FORTESA, Baltasar (1963). *Perlas y Cuevas*, núm. 61, p. 274. Manacor.
- PONS, Jordi; CARO, Maria del Mar (2002). «L'emigració manacorina a la República Argentina durant el segle XX. El cas de Goyenà». A: *II Jornades d'Estudis Locals de Manacor*. Manacor: Ajuntament de Manacor.
- Relació de contribuents de la contribució industrial i de comerç* (1867-1868). AMM, 1379/1.
- RIERA BORDOI, Joan (2010). *Porto Cristo temps enrere a través de la postal II*.
- STUART BOYD, Mary (2008). *Les illes venturoses: Vida i viatge a Mallorca, Menorca i Eivissa*. Palma.
- TOLL BIDWEKLL, Charles (1997). *Les Illes Balears*. Palma.
- VUILLIER, Gaston (1973). *Les illes oblidades: Viatge a les Illes Balears*. Palma.
- WOOD, Charles William (2007). *Cartes des de Mallorca*. Palma.
- PONS, Pere Antoni (2008). «Cormac McCarthy i el western de l'ànima». *Lluc. Revista de cultura i d'idees*, núm. 861, p. 20-23.

PREMSA PERIÒDICA CONSULTADA

El Anunciador Balear
El Manacorens
L'Ignorància
La Aurora
Cent per Cent
Perlas y Cuevas